

європейських цінностей та інтересів на глобальному рівні на тлі конфронтації за геополітичне лідерство між США, Росією та Китаєм (Кобець, 2023, с.23).

Сучасний етап формування архітектури безпеки передбачає переосмислення ролі таких інституцій, як НАТО, ЄС і ОБСЄ. НАТО суттєво зміцнює свою східну флангу, а Європейський Союз дедалі активніше інтегрує політику оборони через ініціативи на кшталт PESCO (Постійне структуроване співробітництво). Водночас постає питання: чи можлива безпека в Європі без участі Росії або всупереч їй? І якщо так, то які гарантії безпеки для держав на кордоні Європейського Союзу, таких як Україна, мають бути розроблені?

Зазначимо, що формування нової європейської архітектури безпеки неможливе без урахування наслідків російської агресії, реформування міжнародних організацій та розробки нових механізмів стримування і захисту. Україна, як форпост боротьби за демократичну Європу, має стати одним із активних учасників побудови цієї нової системи.

Список використаних джерел

- Hyde-Price A. (2006) *European Security in the Twenty-First Century: The Challenge of Multipolarity*. Routledge.
- Кобець, Ю., Голуб'як, Н. (2023). Оборонна та безпекова політика Європейського Союзу: суперечності трансформації. *Грані*, 26(5). doi: <https://doi.org/10.15421/172396>
- Лакішик Д. М. (2011). Нові виклики і загрози для міжнародної безпеки сучасної держави. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 102(1). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_102%281%29__25

Олександр ЗНАХУРЕНКО

студент 1 курсу магістерського рівня вищої освіти,
кафедра міжнародних відносин і політичної філософії
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
Науковий керівник д.ф.н., проф. Олег КУЗЬ

ЕВОЛЮЦІЯ ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ЄС: ВІД АВТОНОМІЇ ДО СТРАТЕГІЧНОЇ СПІВПРАЦІ

Оборонна політика Європейського Союзу пройшла значну еволюцію, змінившись від початкових амбіцій стратегічної автономії до більш практичного формату стратегічної співпраці. Цей процес був спричинений як внутрішніми змінами, так і зовнішніми викликами, які змусили ЄС переосмислити свою роль у безпековому середовищі. Важливо розуміти, що ця еволюція не є просто рухом

від повної незалежності до залежності від партнерів, а скоріше пошуком балансу між самостійністю та потребою у спільних діях у мінливому світі безпеки.

Маастрихтський договір 1992 року заклав фундамент Спільної зовнішньої та безпекової політики, визначивши її головні цілі, зокрема захист спільних цінностей та безпеки Союзу. Хоча цей договір не створив повноцінної спільної оборони, він став важливою відправною точкою. На цьому етапі СЗБП мала переважно міжурядовий характер, що впливало на швидкість інтеграції у цій чутливій сфері національного суверенітету. Саме міжурядовий підхід був обраний для найчутливіших питань національного суверенітету, адже держави-члени не були готові передати наднаціональним органам ЄС повноваження у сфері безпеки та оборони. Договір зафіксував п'ять ключових цілей СЗБП: захист спільних цінностей, зміцнення безпеки Союзу, збереження миру та міжнародної безпеки, сприяння міжнародній співпраці та розвиток демократії, верховенства права та поваги до прав людини.

Амстердамський договір 1997 року поглибив співпрацю, запровадивши посаду Високого представника, а Ніщський договір 2001 року розширив можливості для тіснішої співпраці. Ці договори показують поступовий підхід до інтеграції в оборонній сфері, де держави-члени неохоче віддавали суверенітет, але визнавали необхідність інституційних удосконалень.

Нездатність ЄС ефективно вирішити конфлікти на Балканах у 1990-х роках стала потужним поштовхом до розвитку власного оборонного потенціалу. Декларація Сен-Мало 1998 року, підписана Францією та Великою Британією, стала основою для здатності ЄС до самостійних дій у сфері безпеки, включаючи ідею створення європейських військових сил. Це привело до формулювання "Гельсінських головних цілей" у 1999 році, які передбачали створення сил швидкого реагування чисельністю до 60 000 військовослужбовців до 2003 року. Саме балканські війни яскраво продемонстрували невідповідність між економічною потужністю ЄС та його нездатністю ефективно впливати на конфлікти навіть у найближчому сусідстві. Декларація Сен-Мало стала революційним документом, адже вперше Велика Британія, яка традиційно віддавала перевагу НАТО у питаннях оборони, підтримала розвиток європейських оборонних спроможностей.

Європейська стратегія безпеки 2003 року стала першим комплексним стратегічним документом ЄС, який визначив основні загрози (тероризм, зброя масового знищення, регіональні конфлікти) та сформулював стратегічні цілі Союзу. Вона підкреслювала необхідність для ЄС відігравати активнішу роль на міжнародній арені та розвивати власні військові спроможності. Хоча стратегія визнавала важливість партнерств, особливо з НАТО, значний акцент робився на здатності ЄС діяти самостійно коли необхідно. Цей документ став відповіддю на терористичні атаки 11 вересня 2001 року в США та значно поглибив спільне розуміння безпекових загроз серед держав-членів.

Лісабонський договір 2009 року став ключовим етапом в інституційному розвитку оборонної політики ЄС. Він формалізував Спільну політику безпеки та оборони як невід'ємну частину зовнішньої діяльності Союзу. Договір посилив роль Високого представника, запровадив положення про постійну структуровану співпрацю (PESCO) та включив статтю про взаємну оборону. Хоча Лісабонський договір створив міцнішу правову основу для СПБО, її ефективність все ще залежала від політичної волі держав-членів. Особливо важливим нововведенням стало затвердження правової суб'єктності Європейського Союзу, що дозволило йому укладати міжнародні угоди від власного імені. Лісабонський договір значно розширив перелік завдань СПБО, включивши до нього спільні операції з роззброєння, військові консультації та допомогу, запобігання конфліктам та стабілізаційні операції після завершення конфліктів.

Інтервенція в Лівії 2011 року стала серйозним випробуванням, виявивши розбіжності між державами-членами, обмеженість автономних спроможностей ЄС та значну залежність від НАТО і США. Ця криза показала, що наявність формальних інституцій не гарантує здатності діяти швидко та ефективно без зовнішньої підтримки. Військова операція НАТО в Лівії, що розпочалася у березні 2011 року на основі резолюції Ради Безпеки ООН щодо захисту цивільного населення, продемонструвала суттєві розбіжності серед держав-членів ЄС. Франція та Велика Британія виступили ініціаторами активних дій, тоді як Німеччина утрималася під час голосування в Раді Безпеки. ЄС так і не зміг запустити власну військову операцію, обмежившись гуманітарною місією EUFOR Libya, яка так і не була розгорнута через відсутність запиту від ООН. Проблеми координації та стратегічного транспорту, повітряної розвідки та дозаправки у повітрі, з якими зіткнулися європейські держави навіть у рамках операції НАТО, чітко продемонстрували їх залежність від американських активів (Веселовський, 2020).

Глобальна стратегія ЄС 2016 року стала важливою віхою у переосмисленні ролі Союзу. Вона ввела поняття "стратегічної автономії" як здатності ЄС діяти самостійно, коли необхідно, та співпрацювати з партнерами, коли це доцільно. Стратегія наголошувала на необхідності посилення оборонних спроможностей, підвищенні стійкості до загроз та застосуванні інтегрованого підходу до врегулювання криз. Це означало перехід від ідеалістичного прагнення до абсолютної автономії до більш прагматичного підходу. Глобальна стратегія розроблялася в умовах значного погіршення безпекового середовища навколо ЄС: анексія Криму Росією, конфлікт на Донбасі, громадянська війна в Сирії, підйом ІДІЛ, терористичні атаки в Європі та міграційна криза.

У відповідь на нові виклики ЄС запустив кілька практичних інструментів: Постійну структуровану співпрацю (PESCO) для спільних оборонних проєктів, Європейський оборонний фонд (EDF) для фінансування досліджень та розробок, та Координований щорічний огляд з питань оборони (CARD) для синхронізації національних оборонних планів. Це показало перехід від декларативної політики

до конкретних, фінансово підкріплених механізмів співпраці. PESCO, запущена у грудні 2017 року з участю 25 держав-членів (за винятком Данії, Мальти та Великої Британії), передбачала виконання 20 обов'язкових зобов'язань, зокрема, регулярне збільшення оборонних бюджетів, участь у розвитку спільних оборонних проєктів та підвищення готовності до операцій. Створення Європейського оборонного фонду з бюджетом близько 8 мільярдів євро на період 2021-2027 років стало першим випадком, коли ЄС безпосередньо інвестував у оборонну сферу через спільний бюджет. Координований щорічний огляд з питань оборони, запроваджений у 2017 році, був спрямований на досягнення більшої прозорості та координації національних оборонних планів для виявлення можливостей співпраці та подолання фрагментації європейського оборонного ландшафту. Разом ці інструменти склали те, що часто називають "оборонним пакетом" ЄС, спрямованим на підвищення узгодженості оборонних зусиль держав-членів (Орлик, 2025).

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року стало "тектонічним зсувом" для європейської безпеки. Ця агресія прискорила еволюцію оборонної політики ЄС, виявивши нагальну потребу у посиленні колективної обороноздатності, збільшенні витрат на оборону та зміцненні співпраці. Вперше в історії ЄС було прийнято рішення про масове фінансування поставок летального озброєння третій країні через Європейський фонд миру. Це рішення, ухвалене 27 лютого 2022 року, стало безпрецедентним не лише за обсягом фінансування (початково 450 мільйонів євро на летальну та 50 мільйонів на нелетальну допомогу, а згодом ця сума була значно збільшена), але й концептуально, адже раніше фінансування військової допомоги третім країнам через спільні механізми ЄС розглядалося як неможливе. Війна в Україні стала тим каталізатором, який перетворив європейську безпекову та оборонну політику з переважно технічної та бюрократичної сфери, що розвивається поступово, на політичний пріоритет найвищого рівня для держав-членів та інституцій ЄС (Kobets, 2023).

Стратегічний компас ЄС, затверджений у березні 2022 року, надав конкретний план дій для зміцнення безпекової політики до 2030 року. Він охоплює чотири напрямки: здатність діяти рішучіше (включаючи створення Сил швидкого розгортання), збільшення інвестицій в оборонні спроможності, забезпечення безпеки через підвищення стійкості до загроз та поглиблення співпраці з партнерами. Компас наголошує на важливості "спільної стратегічної культури" для забезпечення ефективної співпраці. Робота над Стратегічним компасом розпочалася ще в 2020 році, але його фінальна версія була суттєво переглянута після початку повномасштабної війни в Україні, що відобразилося у більш жорсткій оцінці загроз та конкретних планах дій (Kobets, 2023).

ЄС активізував зусилля через існуючі інструменти, такі як Європейський оборонний фонд, та запустив нові ініціативи: Європейську оборонно-промислову стратегію (EDIS) та Європейську програму оборонної

промисловості (EDIP) для підвищення боєготовності та безпеки поставок. Європейський фонд миру перетворився на ключовий інструмент для фінансування військових місій та надання допомоги партнерам, особливо Україні. Європейська програма оборонної промисловості з бюджетом 1,5 мільярда євро на період 2023-2025 років має на меті стимулювати спільні закупівлі оборонного обладнання, підтримку виробничих потужностей та інвестиції в критичні оборонні технології.

Еволюція оборонної політики ЄС є складним процесом переходу від початкових амбіцій стратегічної автономії до більш практичної моделі стратегічної співпраці. Цей перехід був зумовлений як розвитком правової бази, так і реакцією на геополітичні кризи, які показали обмеження суто автономних дій. Війна Росії проти України стала вирішальним каталізатором, що змусив ЄС до безпрецедентних кроків для посилення обороноздатності через активізацію механізмів співпраці. Хоча прагнення до певної автономії залишається важливим, сучасна безпекова реальність показує, що ефективна європейська безпека неможлива без глибокої стратегічної співпраці як між державами-членами, так і з міжнародними партнерами.

Майбутнє оборонної політики ЄС буде характеризуватися пошуком балансу між розвитком власних оборонних спроможностей та одночасним зміцненням існуючих альянсів і партнерств. Успіх залежатиме не лише від інституційних механізмів та фінансових ресурсів, але й від здатності подолати внутрішні розбіжності у стратегічній культурі держав-членів та адаптуватися до змін у політиці ключових союзників.

Список використаних джерел

- Kobets, Y., & Holubiak, N. (2023). Defense and security policy of the European Union: Contradictions of transformation. *Grani. Politology. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. doi: <https://doi.org/10.15421/172396>.
- Веселовський, А. І. (2020). Відносини США – Європейський Союз: тенденції та варіанти у середньостроковій перспективі. *Національний інститут стратегічних досліджень*. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-03/veselovsky-20_03.pdf.
- Орлик, В. (2025). «Біла книга з питань європейської оборони – Готовність 2030»: План розбудови європейського оборонного потенціалу. *Національний інститут стратегічних досліджень. Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-03/az_bila-kniga-es_240325.pdf.